

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.42>

ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стрельник В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1068-8617>
e-mail: viktoriasrelnyk@gmail.com*

Калита А.В.,

*здобувачка вищої освіти рівня магістр юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
e-mail: alenakalita760@gmail.com*

Тарасенко А.Ю.,

*здобувачка вищої освіти рівня магістр юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
e-mail: zlata.vigman@gmail.com*

Стрельник В.В., Калита А.В., Тарасенко А.Ю. Захист права інтелектуальної власності в сучасних умовах.

Інтелектуальна власність є не менш цінним активом, ніж матеріальна власність, і забезпечення її адекватного захисту має вирішальне значення для стимулювання інновацій і розвитку суспільства.

Захист прав інтелектуальної власності має бути важливим предметом занепокоєння серед дослідників, адже з розвитком технологій, кожного дня виникають нові інноваційні способи їх порушення. Ця стаття містить огляд способів захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Висвітлено недосконалість національного законодавства щодо охорони прав інтелектуальної власності в порівнянні із країнами Європейського Союзу.

Зокрема, стаття акцентує увагу на ролі інтелектуальної власності в сучасному цифровому середовищі. З підвищенням кількості цифрового контенту й онлайн-послуг, зростає ймовірність порушень прав інтелектуальної власності через піратство та нелегальне використання. Розглянуто проблеми та суперечності, що впливають на зазначену сферу сьогодні, запропоновано ідеї для подальших досліджень.

Також у статті розглядаються різні механізми захисту прав інтелектуальної власності, окрім судових процесів, включаючи й альтернативні методи захисту: медіація, відшкодування збитків, компенсації тощо. Запропоновано рекомендації щодо поліпшення існуючих норм і процедур з метою забезпечення ефективного захисту прав власників.

Загалом, стаття підкреслює важливість забезпечення справедливого й ефективного захисту прав інтелектуальної власності, що сприяє створенню стимулів для інновацій, розвитку технологій і росту економіки. Знання та свідоме ставлення до захисту прав інтелектуальної власності має велике значення для прогресивного розвитку суспільства. Адже захист прав інтелектуальної власності може стимулювати обмін технологій і знань між країнами, організаціями, що сприятиме науковому та технологічному прогресу на глобальному рівні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право на захист, альтернативні способи вирішення спорів, медіація, судова заборона, компенсація, відшкодування збитків, упущена вигода.

Strelnyk V., Kalyta A., Tarasenko A. The protection of intellectual property rights in modern conditions.

Intellectual property is no less valuable an asset than tangible property, and ensuring its adequate protection is crucial to stimulate innovation and societal development.

The protection of intellectual property rights should be an important concern for international law scholars, as new innovative ways of violating them are emerging every day with the development of technology. This article provides an overview of the ways in which intellectual property rights are protected in Ukraine. The author highlights the imperfection of national legislation on the protection of intellectual property rights in comparison with the countries of the European Union.

In particular, the article focuses on the role of intellectual property in the modern digital environment. With the increasing number of digital content and online services, the likelihood of intellectual property rights infringement through piracy and illegal use is growing. The author discusses the problems and contradictions that affect this area today and suggests ideas for further research.

The article goes on to discuss various mechanisms for the protection of intellectual property rights, including alternative methods of protection, such as mediation, damages, compensation, etc. The author offers recommendations on how to improve the existing rules and procedures to ensure effective protection of rights holders.

In general, the article emphasizes the importance of ensuring fair and effective protection of intellectual property rights, which contributes to creating incentives for innovation, technology development and economic growth. Knowledge and conscious attitude to the protection of intellectual property rights is of great importance for the progressive development of society. After all, the protection of intellectual property rights can stimulate the exchange of technology and knowledge between countries and organizations, which contributes to scientific and technological progress on a global scale.

Key words: intellectual property, the right to defense, alternative dispute resolution, mediation, injunction, compensation, damages, lost profits.

Постановка проблеми. Сучасність характеризується, в першу чергу, парадигмами швидкоплинності, технологічності та глобальності. Інтелектуальна власність нерозривно пов'язана із усіма аспектами людського життя: соціально-культурним простором, економічним існуванням і навіть внутрішнім світом окремої особи. Науковий прогрес слугує поштовхом для переходу технології з категорії засобів до категорії інструментів [1]. Проблематика захисту прав інтелектуальної власності уже декілька століть займає провідну роль у контексті створення ефективної та діючої системи його охорони. Ключовими факторами посягання на права інтелектуальної власності, загалом, виступають піратство, плагіат, використання штучного інтелекту, підробка, імітація тощо. Перед національним законодавцем постало завдання реагування на потреби сьогодення – втілення нововведень технічного прогресу в правові норми [2].

Стан опрацювання. Проблема захисту прав інтелектуальної власності залишається актуальною та потребує постійного вдосконалення й адаптації до змін в інформаційному та технологічному контексті, особливо в Україні. Дане питання у своєму науковому доробку висвітлювали такі науковці, як Л.І. Галупова, Д.В. Смерницький, І.А. Коваленко, І. Комарницька, С.С. Колос, Н.М. Мироненко, В. Тімашов та інші. Разом з тим, тема не втрачає своєї новизни, адже країна знаходиться на етапі переходу до імплементації європейських норм права у власну систему права. Нажаль, правове регулювання питань інтелектуальної власності в Україні не завжди «готове» до змін і не «підлаштовується» під виникнення нових реалій.

Метою статті є критичний огляд особливостей захисту прав інтелектуальної власності в Україні, виявлення основних проблем і визначення діючих способів їх вирішення.

Вклад основного матеріалу дослідження. Якщо існує певне право, не виключається імовірність його порушення. Об'єкти прав інтелектуальної власності досить часто зазнають порушень у вигляді їх неправомірного використання, посягання на них, використання їх не за цільовим призначенням, копіювання тощо.

Можливість захистити свої блага, права чи інтереси – це невід'ємна ознака правової держави. В контексті цивільного законодавства України, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [3].

Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності забезпечується різними засобами та процедурами, що передбачені в національному законодавстві кожної держави, або міжнародними нормами. Один з найважливіших засобів захисту – це притягнення до відповідальності. Тобто, особа, яка завдає шкоди іншій особі, повинна нести відповідальність за свої дії. Але варто зауважити, що гарантії права на справедливе вирішення спору не можуть бути забезпечені лише судовою системою [4,

с. 38]. Альтернативними способами вирішення конфлікту у сфері інтелектуальної власності можуть бути: обов'язок компенсувати збитки, що були заподіяні, у тому числі упушено вигоду, або виконати певний обов'язок, передбачений законом або угодою між сторонами й інші.

Відшкодування збитків – це один із найбільш давніх способів захисту власного права загалом у історії людства. Сутність його полягає у відновленні майнових втрат особи, чиє право порушене, за рахунок особи, що порушила відповідне право, оспорила його або не визнала. Цей вид захисту слід розглядати крізь призму двох факторів – реальні збитки й упушена вигода. Реальні збитки – це, зазвичай, ті майнові трати, які понесені особою або будуть понесені в майбутньому для відновлення свого права інтелектуальної власності. В практичній діяльності захисників у сфері інтелектуальної власності переважно панує думка, що поняття «реальні збитки» важко обґрунтувати на основі діючих норм цивільного законодавства. В свою чергу, поняття «упущена вигода» полягає в визначенні суми втрат очікуваного приросту майна. Однак, зазначені втрати повинні бути підтвердженні документально, причому, такі документи повинні мати беззастережний характер. По суті, особа повинна підтвердити, що в неї була реальна можливість отримати певний приріст майна в грошовому чи іншому еквіваленті, що суттєво б збільшило його цінність, якби на таке майно не було здійснено посягання. На нашу думку, дослідження питання «упущеної вигоди» з практичної точки зору найбільш детально розкривається у судових спорах між шведською компанією «Scania» й українською компанією «Журавлина». Судові тяжби тривали понад дев'ять років і пройшли всі інстанції.

Компенсація, як спосіб захисту, застосовується переважно при порушенні авторського права й являє собою майнову форму відшкодування збитків. В Україні її розмір визначається від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат.

Обираючи між вищезазначеними способами охорони права інтелектуальної власності, необхідно констатувати, що перший метод (відшкодування збитків), зазвичай, застосовується тоді, коли існує чітка і задокументована система отримання прибутку. В такому випадку, довести наявність упущеної вигоди, не викликає особливих труднощів. В якості доказової документації можна використати баланси, кошториси, інші документи фінансово-податкової звітності, або навіть замовити проведення експертизи.

Стягнення компенсації вважається більш вужчим способом захисту, адже застосовується справ про захист авторського права та суміжних прав. В даному контексті, варто наголосити, що розмір компенсації цілком залежить від майстерності адвоката, який веде справу. Адже, при визначенні компенсації, враховується низка факторів: складність посягання, його терміни, спосіб незаконного використання авторського або суміжних прав, розмір доходу від використання цього права, наміри порушника тощо. Сам процес визначення компенсації не містить чіткості, чи певної послідовності (формули) обчислення, що створює складність його доведення.

Також, різниця згаданих методів полягає у меті. Якщо особа, чиє право порушено або оспорено, має намір якнайшвидше припинити таке порушення, без значних економічних затрат, тоді їй варто обрати спосіб компенсації. В такому випадку, самого факту доведення порушення авторського права буде більш, ніж достатньо. Якщо ж, особа, має час і намір відновити своє матеріальне становище, тоді найбільш універсальним способом захисту варто обрати – відшкодування збитків.

Крім того, в розвинених країнах світу, існують інші механізми захисту, які ефективно використовуються для вирішення різних спірних питань, у тому числі щодо прав інтелектуальної власності. Наприклад, медіація, яка спрямована на швидке та економічно-вигідне вирішення спору без довготривалих судових тяжб.

Дискусії з приводу державного регулювання медіації тривають як на міжнародному, так і на національному рівнях. Перед країнами постало завдання пошуку балансу в її регулюванні для становлення належного контролю з одночасним сприянням її поширенню та розвитку. Основоположними принципами правового регулювання медіації є забезпечення необхідних стандартів із мінімальним втручанням держави у ці відносини, надання сторонам спору максимальної свободи, можливості розпоряджатися своїми правами [4, с. 128]. В Україні цей інститут теж нещодавно отримав своє легальне закріплення, та передбачає позасудове врегулювання спору за допомогою спеціаліста з певних питань – медіатора. Медіатором може виступати спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію [5]. Відносно недавно, медіатором в Україні може бути також нотаріус. Варто зазначити, що медіація довела свою дієвість, не лише знижуючи навантаження на судову систему, а й оперативність у вирішенні спорів, що є визначальним фактором у ситуаціях, які потребують негайного реагування. Наприклад, якщо відбулось по-

рушення прав інтелектуальної власності на торговельну марку а порушник знаходиться на іншому континенті то правовласнику варто звернутись до онлайн-медіації, яка допоможе за короткий час, та не покидаючи власну країну врегулювати даний конфлікт [6, с. 581-582].

Так як основною рисою справ щодо захисту прав інтелектуальної власності є нематеріальність, як наслідок, медіатор наділений більш широким спектром вибору охорони прав та інтересів, ніж це передбачено Цивільним кодексом України. Загалом, процес медіації покликаний вирішувати спори, що виникають із договірних зобов'язань (наприклад, авторських договорів) та недоговірних зобов'язань (плагіат). Адже, сама сутність медіації полягає в створенні легального середовища переговорів за посередництва нейтральної третьої сторони та вирішення конфліктної ситуації, де медіатор в ході структурованої процедури допомагає учасникам вступити в перемовини з метою вироблення спільного рішення [7, с. 158].

Медіатор сприяє вирішенню спірних питань, контролюючи обмін інформацією та процес комунікації між сторонами. Він допомагає сторонам знайти спільну мову та впоратися з нереалістичними очікуваннями. Медіатор також може запропонувати креативні рішення та допомогти у підготовці остаточної угоди. Роль медіатора полягає в тому, щоб інтерпретувати занепокоєння, передавати інформацію між сторонами, формулювати питання та визначати проблеми. На відміну від судового розгляду, медіація не передбачає прийняття рішень нейтральною третьою стороною, а лише допомогу у врегулюванні суспільних відносин, що виникають між суб'єктами права інтелектуальної власності та користувачами цих прав. Сторони самостійно можуть обрати медіатора, визначити оплату вартості його послуг за домовленістю між ними, залежно від тривалості та складності спірного питання. Хоча медіатор може бути залучений і на стадії досудового розслідування, чи судового розгляду. Цей процес є самостійним, і може лише сприяти судовому процесу, прискорити його, але не завадити.

В практичній діяльності, медіація полягає в організації ділових зустрічей, сутність яких полягає в інформуванні сторін про їх права та обов'язки, визначення причин та передумов конфліктів, визначення максимально-комфортних комерційних рішень для кожної сторони.

У разі досягнення домовленості, медіаційна угода може бути усною або письмовою, а її зміст залежить від виду медіації. В країнах Європейського Союзу, медіаційна угода обов'язковою для виконання, незалежно від її форми, однак враховуючи, національне законодавство України та фактор ментальності, в правовому полі українського договірного права, медіаційна угода повинна вважатись договором, що підлягає виконанню. У деяких країнах, медіація, яка проводиться за рішенням суду, стає судовим рішенням. Якщо ж угоди не досягнуто, сторони можуть вирішити відстоювати свої інтереси в інших судових інстанціях. Вважаємо, що це доцільно закріпити в нормах цивільного законодавства України під час процесу імплементації права Європейського Союзу.

Отже, процес медіації зазвичай вважається більш швидким, недорогим і процедурно простим, ніж формальний судовий розгляд. Він дозволяє сторонам зосередитися на основних обставинах, що призвели до виникнення спору, а не на вузьких юридичних питаннях. Процес медіації не зосереджується на питанні «правді чи вині». Питання про те, яка сторона права, а яка ні, зазвичай менш важливе, ніж питання про те, як можна вирішити проблему. Сторони, що сперечаються, які шукають підтвердження своїх прав або визначення вини, швидше за все, не будуть задоволені процесом медіації.

Судовий спосіб захисту є тим засобом захисту, якщо інші методи виявились невдалими або недостатньо ефективними. Судовий спосіб захисту передбачає звернення особи, яка вважає, що її право оскаржене, невизнане чи порушене [8], до суду. Залежно від того, хто є Позивачем і Відповідачем по справі, можна визначити юрисдикцію. Рішення суду є обов'язковим для виконання та забезпечує ефективний захист прав інтелектуальної власності.

В Україні створений, але нажаль, не діє, Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Мета його створення – високопрофесійний розгляд спорів у сфері інтелектуальної власності. Однак, результати конкурсу на посаду судді не можна вважати завершеним і по сьогоднішній час. Тому, про ефективність цієї інстанції, не можемо зробити ніяких висновків.

Новелою чинного законодавства є впровадження механізму витребування інформації про походження та розповсюдження товарів або послуг, що порушують право інтелектуальної власності, у процесуальні норми.

До того ж, варто відміти, що позитивними змінами до норм у сфері захисту права інтелектуальної власності є положення про знищення вилучених судом товарів, виготовлених або введених у

цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, а також використаних при цьому матеріалів та знарядь, здійснюється за рахунок правопорушника. При цьому надається альтернатива знищенню, яка полягає у виплаті разової грошової компенсації.

Окремо слід зосередити увагу на такому способі захисту прав інтелектуальної власності, як судова заборона, яка полягає в забороні дій, що порушують право особи чи створюють загрозу для його порушення. Рішення про попередню заборону повинно бути винесене після того, як власник прав інтелектуальної власності доведе за допомогою доступних йому доказів і з «достатнім ступенем достовірності», що порушення його прав є «невідворотним». Має існувати можливість прийняття рішень про попередню заборону на здійснення неправомірних дій в процесі судового розгляду [9, с. 27].

Однак, на нашу думку, не зважаючи на таку розгалужену систему охорони, основними проблемними питаннями захисту прав інтелектуальної власності в Україні є наступні:

- незаконне використання, крадіжка або підробка творів, патентів, товарних знаків та інших об'єктів інтелектуальної власності;
- довго тривалість судових тяжб, в поєднанні із недовірою до медіації;
- масове суспільне не усвідомлення важливості захисту інтелектуальної власності серед громадськості, бізнесу тощо;
- піратство та контрабанда;
- низька ефективність співпраці з міжнародними організаціями та партнерами для запобігання порушенням прав у більш широкому масштабі.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, можемо зробити висновки, що законодавцю слід звернути увагу на охорону прав інтелектуальної власності, запозичивши досвід інших держав, а також зосередити зусилля на удосконаленні законодавства, забезпеченні ефективних механізмів захисту прав, підвищенні правової свідомості суспільства та підтримці інноваційного розвитку. Також важливо сприяти співпраці з міжнародними партнерами для забезпечення глобального захисту прав інтелектуальної власності.

В Україні, слід створити реальні правові інструменти для забезпечення ефективного та дієвого захисту прав інтелектуальної власності. Це дасть змогу уникнути порушень у комерційних масштабах, що призводять до економічної шкоди країни й її репутації на міжнародній арені в цілому. Уряд України повинен більш тісно співпрацювати з урядами інших країн на всіх рівнях у боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності. Адже сучасність уже тісно «переплітає» права інтелектуальної власності із політикою, економікою, культурою й інноваційними технологіями.

Список використаних джерел:

1. Стрельник В.В., Демченко А.М., Мироненко А.О. Правове поєднання права інтелектуальної власності та технології штучного інтелекту. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 50–53. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.10>.
2. Стрельник В.В., Чурилова Т.М. Питання правового регулювання розвитку штучного інтелекту в Україні. International scientific and practical conference. Publishing House «Baltija Publishing», 2021 URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-19>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Гресь Н.М. Медіація як спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю: 081 «Право». Суми, 2023. 210 с.
5. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX Дата оновлення: 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
6. Галупова Л.І. Поняття онлайн медіації у сфері права інтелектуальної власності. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.- практ. конф. Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 581–584.*
7. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*, 2011. № 1 (15). С. 158–172.
8. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія: НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. КНТ, 2008. 625 с.
9. Гришко І.Ю., Уткіна М.С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4 (33), 2010. С. 26–30.